

Косово и Метохија:

ЈУЧЕ, ДАНАС, СУТРА

Матица српска
2018

Драган Хамовић

ОБЈАШЊЕЊЕ „ПРИЗРЕНА”

Осејих сву наџу немоћ, сву своју ѿуџу. „Призрен”, ѿроџајѿах, са извесном афекѿиацијом. Као што је Црњанском реч „Суматра” доспела до унутарњег слуха да озвучи неку присну даљину, тако се реч „Призрен” обрела у слуху песника што ово сведочи више као звучно чарање него као жежена културна асоѿијација. Кроз ту реч више је ѿризирао него што је знао и видео. Тада још није био доспео да крочи на обалу Бистрице и провери тачност наслућеног описа с почетка песме „Призрен, негледани”: „Варош, иза подграђе, вишегради повише. / На часак се одигну, затим хитро приземе. / Немам речник помичан да све тачно опише: / Наносима изнутра утврђени, Призрене.” Али, у души, дубоко, крај свеџ оѿирања да ѿо ѿризнам, ја сам осећао неизмерну љубав ѿрема ѿим далеким брдима... Као у некој лудој халуѿинаѿији, дизао сам се у ѿе безмерне, јуѿарње маџле, да исѿружим руку и ѿмилијем далеке Проклеѿије, Шар-ѿланину.

Када сам, недавно, у дискретној вечерњој групи путника из Београда прелазио Душанов мост на путу ка задужбини Симе Андрејевића Игуманова, изнова пробуђеној Богословији, указао се успон који сам однекуд ѿризирао и лирски описао, видик одозго омеђен каменом тврдином Каљаје. Капија Богословије дели невелико али узвисито варошко острво српског говора и вере. То спасоносно копно од агарјанског бесовања метежне 1999. године. Сад је више од тога, јер овде обитава неколико десетина будућих свештеника, дечака који тамо превремено зру. Онамо смо, као неслучајни долазници, затекли крепку ведрину пред којом смо се морали застидети. Онамо, иза капије, брујни пчелињи ред одржавају пробрани Дечанци, ослонци стрпљивог Владике обновитеља те утихле образовно-сакралне тачке, млади умни наставници већином дошли овде с јаких грчких богословских катедара. Прикључила им се пчела радилица именом Валентина Питулић, наш одлучни покретач на овај пут, она што познаје овдашње песме праистаре и претешке. А када их запева, откида их из себе.

Исто тако је опкољена Богородица Љевишка, с друге стране Бистрице, стешњена међу недостојним здањима, још понегде гаврава од оне палеvine – а опет безмерно, у себи самој, слободна.

Као и Богословија иза своје капије, тако је и Љевишка, унутар наслојених зидова, дочувала онај невидљиви Призрен у Призрену. Призрен што се, на тренутке, одиже од тла, и оставља за собом Призрен приземни. Одиже се, често далеко од унутарњих очију које то могу препознати.

Сутрадан, Михољдан у Великој Хочи, осунчан. Владика служи пред каменим храмом Светог Стефана. И онамо, у Хочи, спрегнуто је присутно и одсутно, у чврст савез. Украј храма голубарник, којем неопрезно прилазим. Голубови се поплаше, распрше по порти и убрзо смире на крову црквице, њих осам и девети голуб на врх крста више олтара. Велика Хоча је, уистину, место веће од себе самога. Од оснивачке повеље намењено за метох хиландарској обитељи. „Хоча и друга Хоча и трг ту, и два винограда ту насадих.” И Велика Хоча, мимо свих недаћа, осам теретних векова живи према реченом задатку, и сада опкољена, али заштићена и ободрена речју првог моћног и светог виноградара, чији засад овде и даље точи крв Христову у горку радост људску.

Велика Хоча је – поиграјмо се мало речима – израсла у једно Велико Хоћу, у друго име опстанка и постојаности. Оно што беше Стара Србија сажело се, у најсведенијем племенитом лику, у томе селу: мнозина храмова и домаћинских кровова, целих и осталих у траговима, благословени виногради уоколо. Неутихло обиље старог живота и гроздови дечице, овдашње и пристигле с разних страна, данас окупљене, на топли Михољдан. У чврстом савезу присутних и одсутних.

Оно што је изгубљено или протраћено по ширини, згусло се, по дубини, у делатној отпорној снази, како у атару Велике Хоче, тако међу певајућим зидовима Патријаршије, Дечана, Љевишке, призренске Богословије, али и других, мање чувених, скрајнутих, пустих места. Виноградари, сељаци, монаси, ученици и њихови наставници што ту настављају да живе, опкољени, далеки су као Суматра од нас што живот проводимо у привидној слободи, растерећени тврдокорног завета који они тамо проводе с подразумеввањем. Не боре се за голи живот – јер је голи живот свуда пре него тамо. Према Винаверовим речима, а поводом јунака Григорија Божовића, приповедног сведока Старе Србије – они живе „за нешто вечније”, што надмаша хоризонт тесних, појединачних живота. „У свима гори неугасно могућност великога витешкога тренутка. Када тај тренутак дође, нико се више не боји за своју главу, за сићушни живот. Према томе големоме тренутку све је малено.”

Разумео је Винавер, бистри син пољских Јевреја, косовску енигму до човечанске сржи. Али, пустимо велике речи, оне су већ речене. Ми, који нисмо тамо, имамо право само на стид и на дело-

вање из стида проистекло, стид од тих унутарњих оклопника, живих тапија нашег косовског трајања, мимо зиданих тапија што су толико пута гореле, пустошене и наново обнављане. Као и призренска Богословија, рецимо, с тим озбиљним момцима што личе и не личе на своје вршњаке, а могли би штошта и времешнији, пометени нараштај поучити, зревајући усред ове мргодне пустиње. Као некада давно, ту близу, Свети Петар Коришки, који је упорно одолевао бесовском мноштву што га је опкољавало: „Ја сам прах и pepeo пред Господом мојим [...] Јер ово пропадљиво, рече, треба да се обуче у непропадљивост, и мртво ово да се обуче у бесмртност.”

Од исте су благородне лозе Петар и наши данашњи метохијски пустињаци. И као да сцене Теодосијевог житија коришког подвижника опомињу на скорије призоре бесне навале на истом подручју. „Окупивши се у гомили на светог нападоше” и „стадоше га вући, и по оштром камењу раздираху тело његово”. И наново се обараху на онога који се вером и заветом опире, макар гдекад и пао и посрнуо:

Беси тад отишавши тобож за дуго оставише светога, али се одмах поново као велико мноштво војника сабраше, и дођоше на светога. И напунили бејаху сву долину и по стенама под оружјем хођаху, са шлемовима у облику глава дивљих вепрова и с ликом медведа и осталих дивљих звери на глави [...] Шта ћеш сад, лудаче? Опамети се бар, и послушај нас: Устани, иди, да мачем заклан зло не умреш. Ни сухо твоје тело људскоме погребу нећемо оставити; расећи ћемо намучене удове и зверима за јело у пустињи разбацаћемо, да се и остали, кад виде како си ти убијен, не усуде да нас вређају и као ти боре.

Пређашњи житијски опис убилачког мноштва што надире оживљава бесовите 1999. године. Битка за Кошаре беше страшна, али је, према речима ђенерала Павковића, битка на Паштрику, ту надомак Призрена и коришке пустиње, у ратним документима забележена као најтежа. Поред живог меса ОВК и војске Албаније, генерал Кларк потеже чак америчку стратешку авијацију, бомбардере Б-52 и Б-1 који су „тукли наше јединице из стратосфере”, претварајући делове планине у месечево тло. „Међутим, само једном” – сведочи српски ђенерал, сада опкољен тамничком сивином у туђини – „успели су да пробију фронт наше одбране на горожупском правцу и направе продор од 200 до 400 метара на територију Србије. Јунаци 549. бригаде већ следећег дана су вратили положаје.” У одбрани Кошара и Паштрика, верујемо, понад наших савремених јунака бесно тучених из паклене стратосфере, отпорну силу

беху доливали, с више висине, и давни коришки борац, Петар, као и сени старих заточника неупитног, безнадног отпора из Подрине и Велике Хоче. Они које Григорије Божовић описује у причама: „Маниташевићи су и презиме добили што Арнаути нису њихово јунаштво и њихову средњовековну борбеност могли друкчије објаснити. Али међу свима њима најотменије јунаштво је било у породици Мијајловића. [...] Гинули су као за спомен. И за арнаутску песму.”

Још је уверљивије и за наше прилике прикладније старосрбијански Андрић дочарао „неизмишљене ликове” савременика чији животи допадоше у најцрње доба, с почетка двадесетог века, када су умножена безакоња гасила последњу наду у српско одржање. Као с почетка Божовићеве приче „Оклопник без страха и мане”:

Јер време бијаше страшно. Младо-Турци беху одлучно наумили да нас излече од косовске бољке. Школе нам се затвараху, свештеници хапшаху, виђене људе убијаху у рукама власти, а арнаутски зулум беше превршио сваку меру. И сами малаксали, готово безнадно али још упорно, ми углавном свођасмо свој посао на то, да крепимо заосталу снагу једне управо луде расе на безуман отпор...

Над истрајне Старосрбијанце надвија се испит крајњег безнађа, какав је на врхунцу аскетског подвига полагао и Петар Коришки, испит објављен гласом главног међу бесовима: „Али зашто се ми уопште и боримо с тобом? И толико страдајући без ума трпећи своје изнураваш живљење? Како бисмо те боље од овог повредили или проклели!” Пораз настаје када на пораз сами пристанемо. Иначе пораза нема. На таквој ивици налазе се Божовићев јунаци из раздобља Ракићевог конзулата у Приштини. Чича-Мојсил Златановић зубима држи своје парче земље да дочека Србију. Поп Стоша из Девича, духовно ослабљен, моли Светог Јоаникија да га не држи више у искушењу и да му покаже шта хоће „од народа овог жалоснога” и бежи, не снујући да ће, догодине, српски војници декламовати Ракића на освећеном Гази-Местану. Потурчени Горанац, Суљ-капетан, одлаже сунећење сина, ишчекујући освит српске слободе.

Рђава бесконачност ропског таворења коју нам, као заслужену и коначну реалност, подмећу безаконици с осмехом и речима меким, бесови преобучени у моћне пријатеље који налажу излечење од „косовске бољке”, и данас је испит за нашу заједничку свест од девет кора и за прилагодљиву савест свакога појединачно. „Ја зауставих коња и окренух га да би уназад још једном погледао низ Косово” – приповеда Божовић у причи „Чудни подвижник”: „Мрзим

га, изједна га као рајетин ненавидим, јер ме је родило робом, а опет ми га никад доста није. [...] Гледам низ поље, посматрам сву ову његову лепоту. Али векови проговарају и очи ми се мреже.” Они који непосредно слушају проговор векова на кључним местима старог српског памћења својим животима тај испит узорно полажу, за све нас, удаљене и замајане.

Онај умни Швајцарац, зналац тајни колективних дубина, дао нам је одавно одговор, без помисли на српски случај – имајући на уму општи случај европског човека: „Онај ко је изгубио историјске симболе и не може да се задовољи са ’заменом’, тај се природно данас налази у тешком положају: пред њим зјапи Ништа, од којег се човек са страхом окреће. Да ствари буду још горе: вакуум се испуњава апсурдним политичким и социјалним идејама које се све скупа одликују духовном празнином.” Тако Карл Густав Јунг, начелно. А шта чинимо ми, којима Призрен постаје далек као Суматра? Који помислимо да је заборав решење и да су чињенице тренутка вечита истина? Ево шта ми се призирило, на невиђено, и шта сам на лицу места потврдио: „Презрелом и презреном – и мало је превише, / Метежи га сагласе, васпитају пошести. / Архангели брискају гарез с лица Љевишке: / Призрене у Призрену, уласком нас почести.” Снажити у себи савез присутног и одсутног, победоносни склоп против удара видљивих и невидљивих. Претрпети до краја, кажем себи и плахом и живчаном. Све остало је препуштање бесовима. И понављам то, да себи самом зазвучим убедљивије.

